

**TA'LIM SOHASIGA OID TERMINLARNING TASNIFI VA STRUKTUR
XUSUSIYATLARI**

Voxidov E'zozbek

SamDChTI magistranti

Kalit so'zlar: ta'lim terminologiyasi, terminlar tasnifi, struktur xususiyatlar, semantik maydon, ta'lim tizimi, o'quv jarayoni, baholash tizimi, normativ-huquqiy terminlar, bir so'zli va ko'p so'zli terminlar, qisqartmalar, xalqaro terminlar.

Ключевые слова: образовательная терминология, классификация терминов, структурные особенности, семантическое поле, система образования, учебный процесс, система оценивания, нормативно-правовые термины, однословные и многословные термины, аббревиатуры, международные термины.

Keywords: educational terminology, classification of terms, structural features, semantic field, education system, learning process, assessment system, regulatory and legal terms, single-word and multi-word terms, abbreviations, international terms.

Ta'lim sohasiga oid terminologiya zamonaviy jamiyat taraqqiyotida alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim tizimining murakkablashuvi, pedagogik jarayonning institutsional va metodik jihatdan takomillashuvi, xalqaro ta'lim standartlarining joriy etilishi natijasida mazkur sohada qo'llaniladigan terminlar soni va tarkibi sezilarli darajada kengaydi. Shu bois ta'lim terminlarini tizimli ravishda tasniflash va ularning struktur xususiyatlarini o'rganish nazariy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Terminologiyani tasniflash masalasi umumiy terminologiya nazariyasida muhim o'rin tutadi. D.S. Lotte terminlarni mazmuniy (semantik) va struktur jihatdan guruhlash zarurligini ta'kidlab, terminologik tizimni ilmiy tasniflash orqali uning ichki mantiqini aniqlash mumkinligini qayd etadi. E. Wüster ham terminlarni konseptual maydon asosida guruhlash terminologik tizimni tartibga solishning muhim bosqichi ekanini ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida terminlarni tasniflash masalasi A. Hojiyev tomonidan ham ko'rib chiqilgan bo'lib, u terminlarni sohaviy va struktur jihatdan ajratish mumkinligini ta'kidlaydi. N.Mahmudov esa terminologik birliklarni semantik maydon asosida guruhlash ilmiy tahlil uchun qulay ekanini qayd etadi.

Ta'lim sohasiga oid terminlarni, avvalo, tematik jihatdan tasniflash maqsadga muvofiqdir. Chunki ta'lim tizimi murakkab ijtimoiy institut sifatida bir nechta tarkibiy yo'nalishlardan iborat. Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, ta'lim terminlarini quyidagi asosiy tematik guruhlarga ajratish mumkin:

Birinchi guruh — ta'lim tizimiga oid terminlar. Bu guruhga "maktabgacha ta'lim", "umumiy o'rta ta'lim", "kasb-hunar ta'limi", "oliy ta'lim", "magistratura", "doktorantura",

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

"kredit-modul tizimi" kabi terminlar kiradi. Mazkur terminlar ta'lim tizimining institutsional tuzilishini ifodalaydi.

Ikkinchi guruh — o'quv jarayoniga oid terminlar. Bunga "dars", "ma'ruza", "seminar", "amaliy mashg'ulot", "o'quv reja", "o'quv dastur", "modul", "kompetensiya", "didaktik vosita" kabi terminlar kiradi. Ushbu terminlar pedagogik jarayonning mazmuni va tashkil etilish shakllarini ifodalaydi.

Uchinchi guruh — baholash tizimiga oid terminlar. Masalan, "reyting tizimi", "joriy nazorat", "oraliq nazorat", "yakuniy nazorat", "test sinovi", "baholash mezon", "akademik o'zlashtirish" kabi birliklar ta'lim jarayonida bilimni aniqlash va o'lchashga xizmat qiladi.

To'rtinchi guruh — boshqaruv va normativ-huquqiy terminlar. Bular "ta'lim standarti", "davlat ta'lim standarti", "akkreditatsiya", "attestatsiya", "monitoring", "ta'lim siyosati", "ta'lim boshqaruvi" kabi birliklardir. Mazkur terminlar ta'lim tizimini tashkil etish va nazorat qilish jarayonlari bilan bog'liq.

Mening fikrimcha, ta'lim terminlarini aynan tematik maydon asosida tasniflash ularning o'zaro mantiqiy bog'liqligini ochib berishga imkon beradi. Chunki har bir termin alohida emas, balki muayyan konseptual tizim tarkibida faoliyat ko'rsatadi. Bu esa Wüster tomonidan ilgari surilgan konseptual tizim tamoyiliga hamohangdir.

Ta'lim terminlarini struktur jihatdan ham tasniflash mumkin. Struktur xususiyatlariga ko'ra, ular bir so'zli va ko'p so'zli terminlarga ajraladi. Bir so'zli terminlar morfologik jihatdan sodda yoki yasama bo'lishi mumkin. Masalan, "ta'lim", "tarbiya", "dars", "imtihon", "kafedra", "rektor" kabi birliklar sodda terminlardir. Yasama terminlarga esa "o'qituvchi", "baholash", "monitoring" (o'zlashma), "attestatsiya" kabi birliklar kiradi.

Ko'p so'zli terminlar esa ikki yoki undan ortiq komponentdan tashkil topadi. Masalan, "oliy ta'lim muassasasi", "davlat ta'lim standarti", "kredit-modul tizimi", "masofaviy ta'lim texnologiyasi", "o'quv-uslubiy majmua" kabi birliklar murakkab terminlardir. A.A. Reformatskiy ko'p komponentli terminlarning aniqlikni oshirish vazifasini bajarishini ta'kidlaydi.

O'zbek tilshunosligida ham murakkab terminlarning aniqlikni ta'minlashdagi roli qayd etilgan. A. Hojiyev ko'p so'zli terminlar ma'no torayishi va konkretlashuviga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

Mening kuzatishlarimga ko'ra, ta'lim sohasida ko'p so'zli terminlar son jihatdan ustunlik qiladi. Bu holat ta'lim tizimining murakkab institutsional tuzilishi bilan izohlanadi. Bir so'zli terminlar ko'proq umumiy tushunchalarni ifodalasa, ko'p so'zli terminlar aniq, ixtisoslashgan tushunchalarni ifodalaydi.

Ta'lim terminologiyasida qisqartmalar ham muhim o'rin tutadi. Qisqartmalar terminologik iqtisod tamoyiliga asoslanadi, ya'ni ko'p komponentli birliklarning ixcham shaklini yaratishga xizmat qiladi. Masalan, "DTM" (Davlat test markazi), "DTS" (Davlat ta'lim standarti), "OTM" (Oliy ta'lim muassasasi), "PhD", "IELTS" kabi birliklar keng qo'llaniladi. V.V. Vinogradov qisqartmalarni terminologik tizimning dinamik elementi sifatida baholaydi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

Xalqaro terminlar ham ta'lim terminologiyasining muhim qatlamini tashkil etadi. "Kredit", "modul", "kompetensiya", "bakalavr", "magistr", "doktorantura", "akademik mobillik" kabi terminlar ko'plab tillarda o'xshash shaklda qo'llanadi. E. Wüster xalqaro terminlarning ilmiy muloqotni soddalashtirishini qayd etadi.

Biroq milliy terminologiyani rivojlantirish nuqtai nazaridan xalqaro terminlarni o'zlashtirishda muvozanat zarur. N. Mahmudov milliy til imkoniyatlaridan foydalanish terminologik mustaqillikni ta'minlashini ta'kidlaydi.

Xitoy tilida ta'lim sohasiga oid terminlar (教育词语) muhim leksik qatlamni tashkil etib, so'nggi yillarda bu soha terminologiyasi tilshunoslar tomonidan jadal o'rganilmoqda. Xitoy terminologiya maktabi vakillari ta'lim terminlarini turli jihatdan – semantik tasnif, strukturaviy xususiyatlar, tarixiy taraqqiyot va tillararo ta'sir nuqtai nazaridan tadqiq qilmoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. — М.: АН СССР, 1961. — С. 32–36
2. Wüster E. Introduction to the General Theory of Terminology. — Vienna: Springer, 1979. — p. 45–52
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002. — 8–10-betlar
4. Mahmudov N. Til va termin. — Toshkent: Fan, 2013. — 52–55-betlar
5. Реформатский А.А. Введение в языкознание. — М.: Аспект Пресс, 1996. — С. 120